

TÜRK DÜNYASI MASALLARINDA İYİ HUYLU DEVLER VE FONKSİYONLARI

[Araştırma Makalesi/Research Article]

Yeliz BAHADUR*

Geliş Tarihi: 08.10.2019

Kabul Tarihi: 28.11.2019

Özet

Masallar, Türk kültürünün en eski devirlerine kadar uzanan, kültürel kodlarımızı ve millî değerlerimizi dünden bugüne taşıyan bir geleneğin mahsulüdür. Toplumun yaşam biçimi, gelenek ve görenekleri, töresi, ahlak algısı, inanç sistemi, söz varlığı, hayal dünyası, mizah anlayışı gibi birçok konuda ipucu verir. Çocukluk döneminden itibaren ahlaki ve toplumsal değerlerin kazandırılması suretiyle bireyin eğitimi, bireyin eğitilmesi dolayısıyla da toplumun eğitimine hizmet eden bir fonksiyona sahiptir. Bütün bu işlevlere katkıda bulunurken bir yandan da dinleyenleri düş ile gerçek arasındaki fantastik bir âlemde yolculuğa çıkararak masallar, gerek çocukların gerekse yetişkinlerin dünyasında büyük bir kıymete haizdir. Masal atmosferini fantastik bir boyuta taşıyan unsurların başında gelen devler, mitik düşüncenin masallarda hayat bulmuş şekilleridir. Türk dünyası halk anlatmalarından daha çok masallarda ve destanlarda yer alan "dev tipi", kahramanın erginlenme sürecinde çoğunlukla düşman bir tip olarak kahramanın mücadele ettiği olağanüstü bir güçtür. Ancak dev tipi bütünüyle olumsuz bir özellik göstermez. Bu çalışmada öncelikle dev tipinin kökeni, devlerin görüntüsü, anlatılardaki fonksiyonuyla ilgili bilgi verilecek, ardından bugüne dek pek değinilmemiş olan "iyi huylu devler", Türk dünyası masallarından verilen örneklerle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Mit, Olağanüstü, Dev, Motif.

GOOD-NATURED GIANTS IN TURKISH WORLD TALES AND THEIR FUNCTIONS

Abstract

Fairy tales are the product of a tradition that dates back to the earliest periods of Turkish culture carrying our cultural codes and national values from past to present. It hints at many things such as the way of life, traditions and customs of society, tradition, perception of morality, belief system, presence of words, imagination, and sense of humor. Fairy tales have the function of educating the individuals by making them gain moral and social values since childhood and therefore the education of the society. While contributing to all these functions, fairy tales, which take listeners on a fantastic journey between dream and reality, are of great value in the world of both children and adults. Giants, which are the leading elements that carry the fairy tale atmosphere to a fantastic dimension, are the shapes of mythical thought that have come to life in fairy tales. The "giant type" which takes place in the tales and epics rather than the folk narratives of the Turkish world is an extraordinary force in which the hero struggles as a hostile type in the hero's maturation process. However, the giant type does not show a completely negative feature. In our article, first the origin of the giant type, the appearance of giants, the function of the narratives will be given information about, then the "good-natured giants" which have not been mentioned until today, will be examined with examples from the tales of the Turkish world.

Keywords: Tale, Myth, Extraordinary, Giant, Motif.

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, e-posta: y.bhdr86@gmail.com
Orcid: 0000-0002-3735-2726

Giriş

Türk halk anlatı geleneğinin önemli bir halkasını oluşturan masallar; eski devirlerin irfanını, kolektif bilinçte geçmişten bugüne aktarılan dünya ve evren tasarımı, gördüğü düşleri, ahlâki normlarını, iyi ve kötü algısını, yaşam biçimini ve Türk medeniyetine özgü pek çok emareyi bugüne aksettiren bir özelliktir. Masalların anlam dünyasında önemli bir yere sahip masal motiflerinden biri olan “dev motifi” masal kahramanın “kötü huylu devler” ile mücadelesi üzerinden insanoğlunun korkularını, yaşam serüveninde karşılaştığı güçlükleri ve kendini aşma çabasını gösterir. Bununla birlikte masal kahramanlarının olağanüstü yardımcıları olarak karşımıza çıkan “iyi huylu devler” de dikkatle incelenmesi gereken bir noktada durmaktadır. Günay’a göre Hızır, derviş, peri ve devler masalların olağanüstü yardımcılarıdır, masal kahramanının iyi bir kul olması durumunda ona yardımcı olmakta aksi takdirde olumsuz karakterleri cezalandırmakta yahut onlarla hiç ilgilenmemektedirler (2011: 680). Bu düşünce doğrultusunda masal kahramanının iyi bir akıbeta ulaşmasına katkıda bulunan yardımcı dev, aynı zamanda kahramanın iyi bir insan oluşunun anlatıdaki ispatı gibidir.

Masalda kahramanın canına kasteden bir devin alt edilmesi kimi zaman bir başka devin yardımıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda özellikle masal ve destan dünyasında dev tipinin dikotomik özellik gösterdiği söylenebilir. Gordon Marshall dikotomiyi “yalnızca iki kategorisi olan değişkenler” olarak tanımlar (Türkmen, 2011: 12). Adem Balkaya kozmik anlatılarda “dikotomi” kavramının nedenselliğini insanoğlunun “izah etme”, “sınırlama”, “tamamlama”, “devam ettirme” ihtiyacıyla açıklamıştır. Kâinatı tanıtır izah ederken onu zıddıyla açıklayarak, varlığın ne olduğunun anlaşılması için ne olmadığının ortaya koyulması suretiyle ikili ve zıt bir temellendirme yolu seçilebilir. Antagonizmadan (tezat) faydalanılarak kavramlar sınırlandırılabilir. Sıcak soğukun, karanlık aydınlığın, kötü iyinin sınırlarını çizme yoluyla açıklamaya olanak sağlamaktadır (2012: 991-993). Türk masal anlatı geleneği göz önünde bulundurulduğunda yaşanan coğrafyaya bağlı olarak değişimsiz kötü huylu devlerin kötülük vasfı belirginleştirilirken bunun masala dâhil edilen iyi huylu bir dev yoluyla gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Zira bu çift kutupluluk tipolojik bağlamda kötü huylu dev tipinin daha korkulması ve fantastik bir figür olarak ön plana çıkmasına, aynı zamanda insanoğlunun mücadelesinin büyüklüğünün sembolik bir biçimde ifade edilmesine katkı sağlar.

Halk anlatılarında “dev tipi”ne ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte devlerin daha çok kahramanın mücadelesinde “düşman tip” olma yönü üzerinde durulmuş, “iyi huylu devler” yeterince ele alınmamıştır. Yapacağımız incelemede “iyi huylu devler” Türk Dünyası masallarıyla sınırlandırılmış bir biçimde ortaya koyulacak ve iyi huylu dev tipinin var oluşunun nedenselliği araştırılacaktır. Ayrıca “dev” sözcüğünün anlamı ve kökeni incelenecek, mitik karakter taşıyan devlerin tipolojik özellikleri belirlenerek “iyi huylu devler”in Türk dünyası masallarında gösterdiği benzerlik ve farklılıklar örneklerle analiz edilecektir. Türk dünyası masallarında “iyi huylu devler” Uygur, Kazak, Kırgız, Gagavuz, Kosova, Hakas, Kazan Tatarı, Kırım Tatarı, Özbek, Başkurt, Türkmen, Horasan, Saha (Yakut), Altay ve Anadolu sahası masallarında görülen örnekleriyle karşılaştırmalı bir şekilde incelenecek, o sahaya özgü olan hususlar tespit edilecektir.

1. Masallarda Devler ve Özellikleri

Dev kavramı Türk mitolojisinde “delbegen”, “yelbegen” yahut “celbegen” sözcüğüyle karşılır (İnayet, 2010: 56). Saha (Yakut) Türklerinde dev tipi, “mogus” adını taşır (Duranlı, 2010: 135). Diğer Türk lehçelerinde bazı söyleyiş farklarıyla; Azerbaycan Türkleri “div”, Başkurt Türkleri “iblis, ğifrit”, Kazak Türkleri “däv”, Kırgız Türkleri “dö”, Tatar Türkleri “diyü, iblis, ğifrit”, Türkmen Türkleri “döv” şeklinde ifade etmektedir

(Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 2010: 168). Karaçay-Malkarların Nart anlatılarında “emegen”, dev tipine takabül eder (Özdemir, 2019: 63).

Eski Uygur sözlüğünde “dev” sözcüğünün “divini” olarak yazıldığı, “ilâhe, tanrı” anlamını karşıladığı; Sanskritçe’de de “tanrı” anlamına geldiği bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle devlerin bütünüyle kötü güç değil, ilahî yönleri de olan varlıklar olduğu düşünülebilir (İnayet, 2010: 57). V.Propp masalın toplumun sosyokültürel evrimiyle ilişkili olarak doğan ve gelişen inançlarla ortaya çıktığını belirtirken örf ve âdetlerle din arasında ya da din ile masal arasında doğal bir ilişkinin var olma ihtimalinin güçlü olduğunu ortaya koyar. Dine bağlı olan inanışlarla, dinden bağımsız alışkanlıklar kimi zaman kaybolur ve muhtevası masal halini alır (Yücel, 1998: 41-42). Devler bu düşüncelerin ışığında mitolojik niteliğe sahip anlatı kahramanları olarak değerlendirilebilir. Beydili dev motifinin kaynağını şu sözlerle açıklar “*Dev motifinin, ışık, güneş ve ateşle ilgili olduğu düşünülürdü. Eski inanışlarda, güneşin tutulmasını devlere bağlardı. Hikâyelerde, devin gelişi şöyle anlatılmıştır: Önce gök gürlemesi, yıldırım çakması, yerin titremesi ve aşağı inen kara bulutun içinden koca bir dev kadının çıkması. Bu karakterle, güneşe düşman olan doğa olayları arasında bir bağlılık düşünülmüştür.*” (Beydili, 2015: 168). İnsanoğlunun eski çağlarda olumsuz etkisinde kaçınmak durumunda kaldığı rüzgâr, yağmur, şimşek gibi olumsuz hava olaylarını korkunç dış görünüşleriyle tasvir ettiği devlere atfetmesi bu mitik dönemlerden kalan evren telakkisiyle ilişkilidir. İncelediğimiz *Akkurt* isimli Tatar sihir masalında bu durum şöyle anlatılır: Dört oğlu ve güzel bir hanımı olan padişah iyi atlarına iyi arabalar koşumlayarak gittiği çölde konaklar. Çadırında uyuduğu sırada şiddetli bir rüzgâr çadırını alıp götürür. O sırada havada bir dev peyda olup padişahın hanımını koynundan alıp gider (Karagöz, 2016: 117). Türk dünyasında devlerin hava olaylarıyla ilişkilendirilmesi tasavvurunun diğer bir örneği *Kulal Eke* isimli Özbek masalıdır. Masal kahramanı olan Kulal Eke çömlekçilik yapan yoksul biriyken devler padişahının kendisine verdiği bir heybe altın ile zengin olur. Memleketinde döndükten bir müddet sonra zenginliğinin sırrını öğrenen açgözlü ve merhametsiz bir adamın zorlamasıyla altınları elde etmek için devler ülkesine yola çıkarlar. Devler ülkesine ulaştıklarında bir çınar ağacına çıkıp beklemeye koyulurlar. Ardından bir gürültüyle gökyüzü kararır, kırk dev uçarak gelir ve yere konar (Baydemir, 2004: 844-846). Devlerin hava olaylarıyla birlikte düşünüldüğüne ilişkin diğer bir örnek de Horasan Türklerinin *Oğlan ve Dev* masalında görülür. Fakir bir oğlan, çalışmak üzere yola çıkar. Çölde rast geldiği yaşlı bir adamın yanında bir yıl çalışarak karşılığında bir ceviz alır. Yaşlı adam, oğlana veda ederken cevizi yolda kırmamasını tembihler ancak oğlan tembihe uymaz. Yolda kırdığı cevizin içinden bir sürü hayvan, davar ve inek çıkar. Oğlan cevizin içinden çıkan hayvanları yeniden içine yerleştirip memleketine götürmek için Allah’a seslenirken bir dev gelir ve oğlana derdini sorar. Dev, cevizin içinden çıkan her şeyi geri yerleştireceğini söyler ancak memleketine gittiğinde evlenmemesini şart koşar. Oğlan memleketine döndüğünde cevizi kırar, varlıklı biri olarak yaşamaya başlar fakat babasının ısrarına dayanamadığı için sözünü tutmaz ve evlenmeye karar verir. Düğünün ilk gecesi hava kararır, dev ortaya çıkar ve oğlanın peşine düşer (Tulu, 2009: 34-35).

Eski çağlardan bugüne uzanan süreçte dünyayı anlamlandırma biçimi değişime uğramış ancak bu düşüncenin bir tasavvuru olan devler önemli bir masal kahramanı olmaya devam etmiştir. Devler, çoğunlukla 7 başlı olarak tasvir edilmekle birlikte Türk anlatı geleneğinde “3, 9, 12 başlı dev”ler de mevcuttur. Anormal boy ve büyüklüklere sahip olan, istediğinde her türlü dona girebilen bir varlık olarak devler, Türk destanlarında şeytanla da karıştırılmıştır. Radloff, devlerin Altay Türk masallarında “yelibegen” olarak ifade edilen, insan biçimine sahip olup insan eti yiyen, çok büyük siyah ve sarı renkli görüntüleriyle tasavvur edilen varlıklar olduğundan söz eder (Ögel, 2010: 564-565). Türk halk anlatılarında devlerin renklerine göre adlandırıldığı ve bu adlandırmaların renk sembolizmine ilişkin anlamsal ve psikolojik değer taşıdığı görülmektedir. Kara, sarı, kıızı,

mavi (gök rengi) ve beyaz renkleriyle betimlenen devlerin en güçlü ve mağlup edilmesi zor olanları kara devlerken en zayıfları beyaz renklileridir. Kara devden sonra zayıflık bakımından sırasıyla sarı, kızıl ve mavi devler gelir (Özdemir, 2019: 408). Devlerle ilgili tasvirler Türk boyları arasında çeşitlilik göstermektedir. İşankul'a göre devlerin görüntü itibariyle iki başlı, dört başlı, boynuzlu ve tüylü şekilde tasvir edilmesi; alev püskürtme, kuş şekline girme, kasırğa çıkarma gibi eylemleri gerçekleştirebilmesi gibi sebeplerle kökenleri yırtıcı hayvan yahut ejderhaya atfedilebilir. Yani ejderha, devin ilk görüntüsüdür. Bir başka deyişle devler, ejderhaların insan görünümüne bürünmüş şeklidir (İnayet, 2010: 56). Beydili, devlerin vücutlarının şeytani demonlarla benzer şekilde tüylerle kaplı olduğundan, bu tüylerinse anlatılarda sihirli bir nesne olarak karşımıza çıktığından bahseder (2015: 170). Anadolu sahası masallarında devler, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte olarak betimlenir (Sakaoğlu, 2002: 196). Azerbaycan ve bazı Türk topluluklarının destanlarında devler boynuzlu görüntüleriyle tasvir edilir, bu boynuz sayısının çokluğu devin gücünün göstergesidir. Halk anlatılarının önemli figürleri olan devler, büyük oranda erkek olarak düşünölmüştür. Dişi devler ise bir memesi sağ omuzunda, bir memesi sol omzunda yahut dizlerine kadar uzanan memelerinin görüntüsüyle tasavvur edilmiştir (Sarpkaya, 2018: 57-66).

Devlerin yaşadıkları mekânlar kimi zaman ev, köşk, konak, saray gibi yapılarla ifade edilmiştir. Bahçe ve tarlalar ise devlerin mülkiyetine sahip olmaları dolayısıyla tarım yaptıkları alanlar olarak belirtilmiştir. Bu mekânlar dışında dağ, orman, su kaynakları ve mağaralar devlerin yaşam alanlarıdır (Sarpkaya, 2010: 69-70). Mağaralar, hem devlere yaşam alanı olan hem de içerisinde bulunan bir kuyu aracılığıyla yeraltına inilen bir geçit olarak karşımıza çıkar (İnayet, 2010: 58). Kimi zaman da devlerin yaşadığı yerler "Devler Ülkesi" ya da Kafdağı gibi hayali mekânlardır (Sarpkaya, 2010: 71).

Devlerin masalarda evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları ve aile hayatları dolayısıyla insanlar gibi yaşadıkları anlatılır (Günay, 1983: 100). Onları insanlardan ayıran eylemlerinin başında insanoğlunun kokusunu kolayca almaları ve insan eti yemeleri (yamyamlık) gelir (Boratav, 1969: 158-159). Gözleri açık bir şekilde uyuyan devler, gözleri kapalıyken uyanıktır (Sakaoğlu, 2002: 196). Şekil değiştirme ve sihir gücüne sahip olan devler istedikleri kişileri bir hayvan ya da nesneye dönüştürebilir, kendileri de insan yahut hayvan şekline bürünebilir (Günay, 1983: 100). Devlerin canı genellikle; genç kalma, ölümsüzlük ve güvenlik gibi sebeplerle kendi bedenleri dışında ulaşılması zor mekân ve nesnelere gizlenmektedir. İlk kez James Frazer tarafından kullanılmış bir kavram olan "dış ruh", ruhun hayvanların (kuşlar, sürüngenler, su ve deniz hayvanları vb.) bedeninde, ağaçlar ve bitkilerde, cansız varlık ve nesnelere (çekmece, sandık, şişe, torba vb. kapalı kaplar) bulunması yoluyla korunması anlamına gelir. Bu nedenle devlerin öldürölmesi için ruhunun saklandığı yer, nesne yahut varlığın bulunup ilk olarak onun ortadan kaldırılması gerekir (Duymaz, 2008). Masalarda devlerin ruhunun başka bir yerde korunması düşüncesi, eski Türk inançlarından "animizm" in bir tezahürü olarak da görölebilir (Sever, 2003: 162). Animizme göre insanoğlu; dış çevreye ait hayvanlar, bitkiler, kayalar, dağlar, ırmaklar, yıldızlar gibi tüm varlıkların bir ruhu olduğuna inanmıştır. Animistik düşüncenin bir diğer yönü de insan vücudunun bir parçası, onun ruhundan da bir parça taşımaktadır. Yani ruh bedene yahut bedeninin kimi bölümlerine bağlıdır (Artun, 2008: 88-89). Bu bağlamda devlerin ruhlarının bedenlerinin uzağında bir yerde saklanması ya da devlerin bedenlerinden kopardıkları bir tüy vasıtasıyla kahramanın başının sıkıştığından haberdar olmaları eski Türk inançlarından animizmin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Devlerin öldürölmesi de olağanüstü bir şekilde gerçekleşir. Masal kahramanı tarafından etkisiz hale getirilmek istenen devler bir kılıç darbesiyle öldürölebilen, ikinci darbe vurulduğu takdirde yeniden canlanan varlıklardır (Sakaoğlu, 2002: 198). Devlerin diğer bir özelliği ise masal kahramanının kurnazlığı ve zekası ile alt edilebilmeleridir (Sarpkaya,

2010: 74). Kahraman, devin kaba kuvvetine zekâsıyla karşı koyar ve içerisinde bulunduğu zor durumdan bu şekilde kurtulur.

Sanskritçe’de “tanrı” anlamına gelen “dev” sözcüğünün, örtülü bir şekilde devlerin ilahi gücünü işaret ettiğini Türk dünyası masallarında açık bir şekilde görmek mümkündür. *Eygeli Batır* isimli Tatar masalında cadının elsiz bir insanı yutup çıkardığında ellerinin var olması, kör birini yutup çıkardığında o kişinin körlüğünün tedavi olması, kanını emerek hasta ettiği kızı yutup çıkardığında kızın sağlıklı haline geri dönmesi (Karagöz, 2016: 190-200) cadının şifa vermesi yönüyle yaratıcı ve ilahe olarak görüldüğünün işareti sayılabilir. *Bedel Batır* adlı Özbek masalında ise Bedel Batır, Yalmağız’ı yakalar, hizmetine alır ve kanını emdiği kızı aslına döndürmesini ister. Yalmağız kızı çiğnemediği yutup çıkardığında kız eski haline döner. Kolsuzu yutup kollu şekilde çıkarır. Bedel Batır ise ağabeylerinin tuzağına düşerek kaybettiği ayaklarının iyileşmesi için Yalmağız’ın kendisini yutmasını, çıkarmazsa arkadaşlarının yaşlı kadını kıyma gibi doğramalarını söyleyerek onları uyarır. Yalmağız Bedel Batır’ı geri çıkarmayınca kıyma gibi doğranır, Bedel Batır da böylece ayaklarına kavuşur (Baydemir, 2004: 687-693).

Dev tipinin can verme yönüyle tanrısallığı Türk topluluklarında farklı adlandırmalarla yer alan ortak mitolojik tip ile ifadesini bulmaktadır; isimleri değişse de fonksiyon bakımından Mitolojik Ana durumundaki “Ak Emegen”, “Celbegen”, “Emegelçi”, “Emegender”, “Eneke”, “Emegen”, “Dev Karısı”, “Kempir” tipi oldukça dikkat çekici bir figürdür. Altay-Sayan halklarında Ak Emegen, ölümlerin üzerinden üç defa atlayarak diriltebilme özelliği olan bir bakire kız olarak betimlenir. Yakut masallarında gökyüzünden, bulutların arasından gelen Mitolojik Ana ölmüş olan masal kahramanının üzerinden üç defa atlamak suretiyle ona can verir. Yahut ölümcül bir biçimde yaralanmış olan masal kahramanına göğsünü emzirecek yarasına deva olur. Tuvalarda Yer Ana’nın demonik bir özelliğe bürünmesiyle oluşmuş bir tip olan “Celbegen”, hem öldürme hem de yutup çıkararak diriltme özelliğine sahiptir. Tuvaların bir başka mitolojik varlığı “Emegelçi (nine)” veya “Emegelçi-dzayaçi (yaratıcı nine)” biçiminde adlandırılmakta olup Emegelçi’nin yaratıcı güce malikken bu gücünü Gök Tanrı’ya bıraktığına inanılmaktadır. Nitekim kabile ongonu halini almış olan Emegelçi, çocuğu olmayan ya da ölmüş olan Tuvalıların çocuk dilediği bir varlıktır. Karaçay-Balkar Türkleri arasında “Emegen” memelerinin birini bir omzuna, diğerini öbür omzuna atmış keçi otlatan bir kadın olarak tasvir edilir. Birçok anlatmada tek gözlü bir yaratık görünümündedir. Karşılaştığı insanları yemesi yönüyle yamyam özelliği vurgulanan “Emegen”, doğanın kontrolsüz gücünü simgeleyen demonik bir varlığa dönüşmüş; Yer Ana’nın değişime uğramış bir görüntüsüdür. Anadolu ve Azerbaycan masallarında iri memeleri olan, bir memesi bir omuzunda diğeri de öbür omuzunda olan “Dev Karısı”, demonik bir varlık olarak olumsuz bir tipe dönüşmüştür. Dev Karısı ve Emegen anlatılarda hem olumlu hem olumsuz yönüyle yer bulur, Orta Asya masallarında “Kempir” olarak adlandırılır (Bayat, 2007: 26-28). Türk toplulukları arasında başlangıçta Mitolojik Ana olarak yaratma gücüne sahipken daha sonra demonik bir varlık halini almış olan bu masal tipi, mitolojinin anlatılarda korunmuş bir sembolü olarak yaşamaya devam etmektedir. Destan ve masalarda çoğu zaman kahramanın mücadelesinin odağı olan, insanüstü bir güçle ve zekâ ile üstesinden gelinebilen devler çalışmada “kötü huylu dev” olarak kategorize edilmekle birlikte; kahramanın erginlenme sürecinde yardımcı konumda olan devler ise “iyi huylu devler” şeklinde adlandırılmıştır.

Masalların mitik kahramanları olan devler, her zaman mücadele edilen olağanüstü bir güç değildir. Devlerin kimi zaman da kahramanın mücadelesinin olumlu bir akıbeta ulaşması sürecine yardımcı olan Hızır rolünü üstlendikleri görülür. Umay Günay’a göre masalların temel felsefesi doğrultusunda kahramanın karşılaştığı zorlukların etkisiyle çile çekmeden, hüner göstermeden, kendini kanıtlamadan başarı ve mutlu bir akıbeta ermesi imkânlar dâhilinde değildir. Masal dünyasında soylu, zengin, fakir tüm statüler eşitlenmekte, kişinin

mutluluğa erişme çabası ve emeğine bağlı olarak değişmektedir. Diğer yandan masalarda olağanüstü yardımcıları (Hızır, derviş, peri, dev vb.), hayvanlar ve nesnelere yalnızca kahramanın iyi bir insan olması durumunda onun yardımına koşar. Bunun tersine olumsuz karakterler masal sonunda cezalandırılacaktır (Günay, 2011: 680). İncelenen masalarda da kahramanın serüveninde onu destekleyen bir olağanüstü yardımcı rolüne sahip olan “iyi huylu devler” Türk dünyası masallardan örneklerle alt başlıklar halinde incelenecektir.

2. İyi Huylu Devlerin Masallardaki Fonksiyonları

2.1. Kahramanın Dev Tarafından Evlat Edinilmesi:

Masal dünyasında dişi devlerin erkek devlere kıyasla daha merhametli olduğu görülür. Masal kahramanına yardımcı olan erkek devlerin görüldüğü örnekler az değilse de kahramanın dostu olan devlerin önce dişi devler olduğu, onların aracılığıyla da erkek devlerin kahramana yardımda bulunduğunu söylemek mümkündür. (Günay, 1983: 101). Bu durum Türk dünyası masallarında farklılık arz etmemekle beraber, devin memesinden emerek onun evladı olma motifi incelediğimiz sahalarda içerisinde Anadolu sahasına has bir özellik göstermektedir.

Gümüşhane-Bayburt masallarından *İnsan Yiyen Kız* masalında kahramanın dev tarafından evlat edinildiğini görmek mümkündür. Bir kadın komşusunun kocasına göz koyar, kadının oğlunu kandırarak annesini kuyuya atırıp adamla kendisi evlenir ve bir kız çocuğu dünyaya getirir. Kız ahırdaki hayvanları birer birer yemeye başlayınca ağabeyi durumu anlayarak babasına açar ancak babası ona inanmaz. Bunun üzerine besledikleri arslan ve kaplanı alıp evden ayrılır. Yolda koyun otlatan bir dev karısına rastlar, devin isteği ile onunla gömlek değiştirerek evladı olur. Kahramanı evlat edinen bu dişi devin gözleri, bir başka dev tarafından çalınır. Oğlan, annesinin gözlerini arslan ve kaplanın yardımıyla geri getirir; onu iyileştirir (Sakaoğlu, 2002: 358-362). Denizli’de anlatılan bir masalda ise dev tarafından evlat edinilme farklı şekilde ortaya koyulur. Karısı ölen bir adam yeniden evlenirken eşi ona çocuklarını dağa terk etmesini şart koşar. Adam çocuklarını dağa bırakıp çam ağacına çan asar, çan asılı olduğu sürece odun keseceğini söyleyerek çocuklarını kandırır. Çocuklar akşam olunca terk edildiklerini anlayarak yola düşer, duman tüten bir yere varırlar. Sırtı dönük olan dev karısının memesinden emince dev onlara zarar vermez ve çocuklardan kendi başına bakmalarını ister. Çocuklar devin başındaki büyük bit ve pireleri gördükleri halde ona başında altınlar olduğunu söylerler. Bunun üzerine dev de çocuklara oradan bir kara bir ak çay geçeceğini, ak çay geçerken kendisine haber vermelerini söyler ve çocukları o çayın suyuna daldırıp çıkarır, böylece çocukların her yeri altın olur (Arslan, 2008: 296-297).

Taşeli masallarından *Padişah’ın Üç Kızı* masalında padişah tahta geçtiğinde ışık yakma yasağı ilan eder, yasağa uyulup uyulmadığını görmek için tebdili kıyafet gezerken ışık yanan bir evin penceresinin altında, kendisinden önceki padişahın üç kızının konuşmalarına şahit olur. En büyük kız padişah kendisi ile evlenirse ona bir tabur askerin oturabileceği büyüklükte bir halı dokuyacağını, ortanca kız bir alaya yetecek kadar yemek pişireceğini, en küçük kız ise saçları yıldız gibi parlayan kız ve oğlan çocuğu doğuracağını söyler. Padişah üç padişah kızını da kendine eş olarak alır. Büyük kızın dokuduğu halıyı da ortanca kızın yaptığı yemeği de beğenmez, en küçük eşi hamileyken sefere gider. Padişahın oğlu ve kızı dünyaya gelir fakat büyük eşleri çocukları alıp yerlerine kedi ve köpek yavrusu bırakarak onları dağa terk eder. Çocuklar, bir dev ve devin karısı tarafından insanoğlu oldukları kendilerine bildirilmeden büyütülür. On on iki yaşlarına geldiklerinde hakikati öğrenen çocuklar, devlerin yanından ayrılıp padişahın şehrine gelirler. Oğlan padişahın kaçan tazısını tutar, kendisinin de ava gelmesi koşuluyla serbest bırakacağını söyleyince padişahla birlikte ava çıkmaya başlar. Teyzeleri, kabahatleri ortaya çıkmasını

diye oğlanı dönülmesi zor yollara gönderir. Önce uçan atı almak sonra da Dünya Güzeli'ni bulup evlenmek için yola düşen oğlan, kendisini büyüten devlerin yardımıyla sağ salim geri döner ve kızla evlenir (Alptekin, 2002: 241-247).

Yukarıçukurova masallarından *Nar Adlı Kız*'da annesi ölünce babası yeniden evlenen kız, üvey annesiyle anlaşamayınca evden kaçıp ışık gördüğü yöne gider. Vardığı yer bir dev karısının evidir; iş işlemekte olan iki üç kız, eve gelince insan kokusu alan devin zarar vermemesi koşuluyla kızı ona gösterirler ve orada kalması için izin alırlar. Diğer yandan üvey annesinin çirkin kızı, aya kendisinin güzel olup olmadığını sorduğunda devin evindeki Nar'ın daha güzel olduğu yanıtını alır. Kızının kıskançlığından dolayı üvey anne çerçici kılığında devin evine gelip Nar'ı güldürür, boğazına sihirli boncuk atar. Kız ölür ancak dev, kızını gömdürmem deyip kavran üstüne sarar. O köyün padişahı kavran üzerinde mevta olarak gezen kızı görür, gömmek üzere yıkatırken bir çocuk, Nar'ın boğazındaki boncuğu çıkarır ve böylece kız uyanır (Şimşek, 2001: 159-163).

Masal anası Kezban Karakoç'un repertuarından *Ah Koymaz*, dev tarafından evlat edinmenin mevcut olduğu bir başka Anadolu masalıdır. Padişah, sürekli kız doğurduklarından dolayı otuz dokuz eşinin gözünü oydurup zindana hapseder. Kırkinci eşi erkek çocuk doğurur, adını Ah Koymaz verirler. Padişah, penceresinin önünden her gün geçen peri kızını yakalayıp onunla evlenir, sonrasında Ah Koymaz'ın annesinin de gözlerini oydurup zindana attırır. Üvey annesi Ah Koymaz'ı istemediği için hasta olduğunu söyleyip hastalığının şifasının dev sütü olduğu bahanesiyle dev sütü almaya gönderir. Ah Koymaz devin memesinden eminince evlatlığı olur, dev ona zarar vermez. Peri üvey annesinin ikinci isteği her türlü yiyeceği var eden sofrayı da devlerin yardımıyla elde eder, üçüncü isteği ise cadının evindeki aynadır. Ah Koymaz hileyle cadının gözlerini oyar, padişahın gözlerini oyduğunu kadınların ve annesinin gözlerini cadıdan geri alır ve üvey annesi olan periyi öldürür (Gültekin, 2019: 218-226).

Uşak'tan derlemiş olduğumuz *Müşkül Ali* masalında hem devlerin dostluğunu hem de düşmanlığını görmek mümkündür. Bir kız kendi gönlüne göre oğlan yapar, adını Müşkül Ali koyar. Hasbahçe'de gezerken bir dev karısı tarafından kaçırılan Müşkül Ali'yi bulmak için babasının iznini alır ve yola düşer. Demir çarık giyip, demir asayla giderken bir memesi sağ omzunda bir memesi sol omzunda çıkık çeken dev karısına rastlar, memesinden eminince dev karısı o kızı evladı, devin oğulları da kardeşleri kabul ederler. Yedi devlere karşı uyararak altından iş verip yolcu ederler. Kız bir zaman yol gittikten sonra bir memesi sağ omzunda bir memesi sol omzunda ekmek yapmakta olan dev karısının memesinden emer, onun da evladı olur. Kız yeniden yola çıkarken dev karısı ona altın kirmanla altın top verir; oğlanı kaçırın dev karısının evine varır. O ev aynı zamanda padişahın evidir. Burada hindi gütmeye başlayan kız, at bakıcısının yardımıyla Müşkül Ali'yi bulur ve atlara binip Müşkül Ali'yle birlikte oradan kaçarlar (Bahadır, 2017: 187-189).

Dev Adamın Oolu isimli Gagavuz masalında kahramanı evlat edinen bu kez erkek devdir. Öksüz bir çocuk, zengin bir çobanın yanında çalışmaya başlar. Koyunları otlatırken uyuyakalan çoban, sürüyü kaybeder. Yolda rastladığı total canavar, koyunları kendilerinin yediklerini ancak çobanın oğlanın sürüyü kaybettiği zannederek kendisini suçlayacağını söyler ve geri dönmemesini tembihler. Oğlan yoluna devam eder, bir çeşme başında karşılaştığı dev adamın isteğiyle onun evlatlığı olur. Devin çiftliğinde temizlik yapar, koyun otlatıp peynir yapar ve onunla yaşamaya başlar (Uçkun, 2003).

2.2. Devin Karısının veya Akrabalarının Yardımı:

Devin karısının, kızının yahut akrabalarının yardımıyla devi alt etme Türk dünyası masallarının çokça rastlanan bir motiftir. Kazan Tatar masallarından *Dev Molla*'da devin, kızının kahramana yardımıyla etkisiz hale getirildiği görülür. Dul bir kadın kocasının

vasiyeti dolayısıyla oğlunu mektebe yazdırmak üzere köyden kasabaya giderken yolda dev bir molla ile karşılaşır. Dev, oğlanı kendisinin okutacağını, bir yıl sonra gelip almasını söyler. Üç yıl geçmesine karşın kadın oğlunu almaya gelmeyince oğlan geri dönmek ister. Molla, okuttuğu on sekiz kızdan biriyle evlenebileceğini söyleyince oğlan, Dev Molla'nın kızıyla evlenmek ister. Molla; kızları önce güvercine sonra koyuna dönüştürür, oğlan her seferinde kızın da yardımıyla Molla'nın kızını seçer. Oğlanla kız, evlendikten sonra da hile yapmayı sürdüren Dev Molla'yla baş edemeyince hamurdan heykel yapıp yatağa yatırır ve ondan kaçarlar (Gültekin, 2013: 731-737).

Kızının yardımıyla devi öldürme ve devin kızıyla evlenmenin görüldüğü bir diğer masal da Kırım Tatar sahasına ait *Padişahın Oğlu* masalıdır. Padişahın iki oğlu, babasının uyarısına rağmen av bulmak için gün batımı yönüne gider. Rastladıkları kör kuyuya inen küçük oğlan, kuyuda güzel bir kız görür. Kız, altın tepsi içinde altın renkli tavşanı gümüş renkli tazıya kovalatıp bununla eğlenmektedir. Kahraman, kuyudaki iki farklı odada asılı iki adamdan kendilerini bir ejderhanın esir ettiğini öğrenir ve adamları kurtarır. Oğlan, karşısına çıkan güvercinden ejderhanın tılsımının, ejderhanın kızının saçında olduğunu öğrenir. Kız kendisiyle evlenmesi koşulunu kabul ederse oğlana babasının tılsımını vereceğini belirtir. Güvercin ise oğlana, kuvvet veren çeşmeden su içerse batır olacağını söyler. Oğlan o sudan içerek yedi başlı ejderhanın altı başını keser ve ejderhayı öldürür (Bakırcı, 2010: 408-414).

Devin kızının yardımıyla devden kurtulma Kazan Tatar masalı olan *İhtiyar Balıkçı*'da karşımıza çıkar. Su içmek üzere eğilen yaşlı adamı sakalından yakalayan dev, dünyada olmayan şeyi getirmesi şartıyla adamı serbest bırakır. Yaşlı adamdan gerçekleştirilmesi imkânsız isteklerde bulunan devin amacı, kahramanı öldürmektir. Adam devin tüm şartlarını devin kızının yardımıyla yerine getirerek ondan kurtulur (Gültekin, 2013: 362).

2.3.Devlerin Kılavuzluğu ve Yoldaşlığı:

Devlerin dostluğu kimi zaman da kahramanın serüveninde doğru yolu seçmesi için ona kılavuzluk etmek şeklinde görülür. Kahramanın akıbetini olumlu yöne taşıyan bu olağanüstü yardım, masalın yalnızca iyi karakterleri için geçerlidir.

Hezim ile Cadı adlı Uygur masalında kahramana yardım eden yine dişi devlerdir. Dul bir kadının oğlu olan Hezim, altın ustasının çırağı olur. Ustası günün birinde Hezim'i bir dağa götürerek buzağı derisinin içine koyar, dev kuşların gelip kendisini dağın zirvesine çıkardığında tüm değerli taşları aşağı atmasını tembihler. Hezim söyleneni yapmasına rağmen ustası tarafından dağa terk edilir. İnsanoğluna zarar vermeyen devler olan Dev Peri ve Dev Kügüzat'ın bağına gelen oğlan, onlar tarafından kardeş edinilir. Kızlar babalarını ziyarete giderken Hezim'i bağdaki kırk birinci evin kapısını açmaması konusunda uyarırlar. Tembihe uymayan Hezim, içeride güvercin donunda gelip gölde yüzen devler padişahının kızı Perizat'ı görerek âşık olur. Olanları Dev Peri ve Dev Kügüzat'a anlattığında onların yardımıyla Perizat'ın güvercin donunu elde eder ve Perizat'la evlenir (Yalçınkaya, 2018: 1467-1480).

Almıs Batır adlı Özbek masalında, yıllarca çocuğu olmayan karı kocanın oğulları Almıs Batır, ünlü bir batır olur. Padişah, Almıs Batır'ı saraya alır fakat bu durumdan hoşnut olmayan vezir, padişahın iyi görmeyen gözlerinin şifası olduğunu söyleyerek oğlanı Giden Gelmez ülkesine Bülbüligöya'yı getirmek üzere yollar. Yaşlı bir kadın Almıs Batır'a Bülbüligöya'yı nasıl yakalayacağını öğreterek yanına iğne, tarak ve ayna verir ve oğlu olan devlerle birlikte onu Kafdağı'na gönderir. Almıs Batır, Bülbüligöya'yı padişaha getirirken kuşun sahibi Yelmavuz peşine takılır ancak oğlan bu sihirli nesnelere kullanarak ondan kurtulur. Yaşlı kadının yanına döndüğünde kadın, Almıs Batır'ı uçan atıyla memleketine gönderir (Baydemir, 2004: 791-798).

Cılançay adlı Tatar masalında ise yardım hem erkek hem de dişi devlerden gelir. İhtiyar bir adamla kadının ömürlerinin son zamanında yılan görünümünde bir oğulları dünyaya gelir. Yılan, babasına kendisi için padişahın kızını isteyip söz keserek dönmesini söyler. Adam, padişahın huzuruna çıktığında padişah duyduklarından dolayı gazaba gelir ve ihtiyarı kılıçla doğratır. Yılan, babasının bedenini birleştirip ona can vererek ertesi gün yine padişah kızını isteyince başka çaresi kalmayan padişah, kızını evlendirir. Düğünden sonra kızın yalvarmasıyla oğlan, yılan kabuğundan çıkıp yakışıklı bir delikanlıya dönüşür. Kıza kabuğunu vererek kaybetmemesini aksi takdirde bir çift demir ayakkabı eskitene kadar kendisini bulamayacağını söyler. Kız, kabuğunu yanlışlıkla suya düşürünce oğlan ortadan kaybolur. Demir ayakkabıları giyip yola çıkan padişah kızı yolda rastladığı ihtiyar kadının kocası olan altı başlı dev perisi, ağabeyi dokuz başlı dev perisi ve diğer ağabeyi on iki başlı dev perisinin yardımıyla Cılançay'ı ateş denizinden kurtarır (Karagöz, 2016: 226-228).

Hakas masallarından *Işık Işıkoğlu Hakan* masalında dev, kahramana yol gösterici bir özelliktedir. Işıkoğlu Hakan, doğduğu günden itibaren kaybolacağını bildiği için kızını kimseye göstermeden büyütür. Kız, dış dünyayı görmek istediğini söyleyince nöbetçilerle birlikte dışarı çıkmasına izin verir ancak büyük bir kasırga, kızı sürükleyerek götürür. Hakan'ın askeri Protofey Başçavuşoğlu ve askerler, bir tarafı gümüş diğer tarafı altından bir gemiyle kızı aramaya çıkar. Erzakları bittiğinde ormanda dokuz ineğin bulunduğu bir evde konaklarlar. Protofey Başçavuşoğlu, her gün gelerek yemeklerini alan Çilbigen'i sarhoş edip başını keser ve ortadan kaldırır. Derya Işıkkızı'nı da o evde bulurlar. Kız gemiye bindiklerinde yüzüğünü evde unuttuğunu söyleyince Protofey Başçavuşoğlu eve döner. Yüzüğü alıp deniz kenarına geldiğinde gemi gitmiştir, o da ormana gider. Rastladığı Büyücü Hakan'ın uşağı olur; onun yasakladığı bir ambarın kapısını açınca büyücü, uşaklık süresini bir yıl uzatır. İkinci yıl da yasaklanan ambara girince orada gördüğü yaratık, büyücünün atlarından hangisini istemesi gerektiğini söyler ve ülkesine gitmesi için ona yol gösterir (Uysal, 2014: 208-228).

Kazan-Tatar masallarından *Dutan Batır*'da kırk erkek kardeş, kendilerine eş bulmak üzere yola çıkarlar. Her tür meyvenin olduğu bir ormanda duraklayıp karınlarını doyurur ve uyuyakalırlar. Bu sırada alnında tek gözü olan kocakarı Calmavız gelip tüm kardeşleri yutar, içlerinden yalnızca Dutan Batır kurtulur. Celmavız, Dutan Batır'a okyanusun ortasındaki padişahın kızı Könikey'i kendisine getirirse kardeşlerinin kurtulacağını söyler. Dutan Könikey'i bulmak için çıktığı yolculuk sürecinde çok iyi işiten birine, iyi bir avcıya, çok hızlı koşan Yelayak'a, kuşlara hükmeden bir adama, devler köyündeki değirmenci dev'e rastlar. Hepsi de Dutan'a katılarak mücadelesine ortak olur; Könikey'in memleketine gittiğinde padişah, halkını kurtarmak için kızını düşman padişahına vermiştir. Dutan, Könikey'i kurtarıp geri döndüğünde kızı Celmavız'a vermekten vazgeçer. Yelayak yardımıyla da Celmavız'ı öldürür (Gültekin, 2013: 634-649). Görüldüğü üzere Celmavız karşısında Dutan Batır'a yoldaş olan dev, onun Celmavız'dan kurtulması için önemli bir rol üstlenmektedir.

Türkmen sahasında anlatılan *Avcı* masalında attığı ok boşuna gitmeyen bir avcı her av dönüşü av etini paylaştığı tilki, kurt ve dev ile dost olur. Avcı, padişahın zulmüne uğrayıp kaçarken sırayla tilki, kurt ve devle karşılaşır. Tilkinin önerisiyle hep beraber kurdun yuvasında yaşamaya başlarlar. Avcı her gün av dönüşü yuvaya av etleriyle döner. Tilki, kurt ve dev önce avcı için padişahın hazinesini çalarlar, ardından avcıyı evlendirmek ister ve bunun üzerine padişahın kızını kaçırmaları. Padişah, ordusuyla avcının üzerine geldiğinde tepeye çıkan dev bütün arkadaşlarını çağırarak padişahın ordusunu mağlup eder (Gökçimen, 2000: 95-97).

2.4. Devlerin Büyülü Bir Nesne Vermesi yahut Sihir Öğretmesi:

Masalların sihir ve büyü gücüne sahip kahramanları olan devler, bu özellikleri sayesinde olayların seyrini değiştirerek üstün güç konumuna geçebilmektedir. “Sihir, büyü, fal ve remil devlerin öz varoluşu doğrultusunda, çoğu zaman karanlık bir amaca hizmet eden uygulamalardır. Kolektif muhayyile mitolojik ve sembolik verilerden beslenerek bu uygulamaları kadim bilgi ile buluşturmuş ve devlerle ilişkilendirmiştir.” (Özdemir, 2019: 293). Çalışma kapsamında incelediğimiz “iyi huylu devler”in sihir ve büyüü kahramanın akıbetine olumlu etkide bulunacak şekilde kullandığı görülmektedir. Kahraman, hayati tehlike durumunda devin verdiği büyülü nesne vasıtasıyla devî yardımına çağırarak yahut o nesnelere doğrudan kendisi kullanarak müşkül durumları aşar.

Uygur sahasından *Ejderha Yiğit* masalında gündüzleri ejderha olup geceleri yakışıklı bir yiğide dönüşen Samavi Ejderha, padişahı sarayını viran etmekle tehdit ederek kızıyla evlenir. Kız, ejderha postunu yakınca yiğit ak güvercin olup kaçar. Kız, oğlandan gelen haber üzerine demir çarık ve demir asa giyip onu aramaya çıktığında devler diyarına gelir. En küçük devin öğrettiği sihirle Samavi Ejderha’yı hapis olduğu altın kafesten çıkarıp iki dişi dev kardeşten kaçıtır (Yalçınkaya, 2018: 1437-1443).

Diğer bir Uygur masalı olan *Zirek*, devlerin verdiği sihirli saç teliyle zor durumlardan kurtulan Zirek ile ilgilidir. Zirek ve iki ağabeyi annelerinin kör olan gözlerinin devasını ararken karşılaştığı kocakarı kılığındaki Yedi Başlı Yelmavuz’un tuzağına düşer. Dana ve Tadan Hasbahçe’ye girip Yelmavuz’a esir olurken Zirek Yelmavuz’un yedi başını kesip bahçenin bekçisi olan iki devî serbest bırakır. Devler başı sıkışınca yakmak üzere ona bir tutam saç verir. Zirek, Yelmavuz tarafından harap edilmiş olan Şehr-i Haber’e padişah olur. Annesi ve ağabeylerinin eşlerini oraya getirmesi için devlerin saçını yakar. Annesinin gözlerini iyileştiren Zirek, rüyasında gördüğü Diyar şehri melikesi Dilsuz’a âşık olup şehre gittiğinde melikenin ejderha tarafından kaçırıldığını öğrenir. Zirek, melikenin esir olduğu yüksek dağa çıkamayınca devlerin verdiği saçları yakar ve dağın zirvesine ulaşır; orada ejderhayı yener ve melikeye kavuşur (Yalçınkaya, 2018: 1848-1860).

Bülbülgoya isimli Uygur masalında kahramana saç tellerini verip ona yardım eden dişi bir devdir. Üç kardeş, padişah babalarının rüyasında gördüğü olağanüstü kuş Bülbülgoya’yı aramak üzere yola çıkıp üç çatalı bir yol ağzında birbirinden ayrılır. En küçük kardeş bir bostanda dinlenirken rüyasına giren aksakallı, devler padişahının iki kızının güvercin donunda su kenarına geldiğinde kıyafetlerini çalarak sihirli yüzükleri karşılığında kıyafetleri geri vermesini tembihler. Sihirli yüzükleri elde eden oğlan, bağdaki aslan ve kaplanlardan zarar görmez. Devler padişahının küçük kızı oğlanı bağda görüp âşık olur; Bülbülgoya’yı almasına yardım eder ve bir tutam saç verip yolcu eder. Ağabeyleri kuşu alıp erkek kardeşlerini uyuduğu sırada kuyuya atar. Kervancılar tarafından kuyudan çıkarılan oğlan, dev kızın saçını yakar ve kız gelip onu padişaha götürür (Yalçınkaya, 2018: 1388-1400).

Paslı Kılıç adlı Tebriz masalında bir padişah üç oğlundan en büyüğünü yanına çağırıp savaşmaya gittiği her yere ata yadigarı kılıcı götürmesini vasiyet eder. Padişahın büyük ve ortanca oğlu vasiyete uymayarak savaştıkları bir pehlivan tarafından öldürülür. Padişahın küçük oğlu Hasan ise paslı kılıç ile kırk gün savaştıktan sonra pehlivanı yere vurur ve başlığını çıkarınca savaştığı kişinin dünyalar güzeli bir kız olduğunu görür. Kız, Frengistan padişahının kızı olduğunu, kendisiyle evlenmek isterse peşinden gelmesini söyleyince oğlan yola düşer, bir süre sonra ayağına ağaç battığı için ağlayan bir dev görerek ona yardım eder. Dev, oğlanla kardeş olup kardeşi beyaz ve boz devin yanına götürür. Boz dev, Hasan’a başı sıkıştığında yakması için bir tüyünü verir. Oğlan da hançerini deve bırakıp başına bir iş gelirse hançerden kan damlayacağını söyleyerek yola çıkıp Frengistan’a varır. Padişah kızı taliplerinden gönlünün istediğine elma atıp onu eş seçecektir, Hasan’a elma

atarak onunla evlenir. Durumdan memnun olmayan padişah, bir büyücüden Hasan'ın gücünün kılıçtan geldiğini öğrenerek paslı kılıcı çaldırınca Hasan baygın düşer ve zindana atılır. Devler, hançerden kan damladığını görüp Hasan'ın zor durumda olduğunu anlayarak paslı kılıcı bulup Hasan'ı zindandan kurtarırlar (Sarpkaya, 2019: 16-30). Devlerin verdiği sihirli nesnelere masal kahramanının güç durumlarından kurtulmasını sağlayan bir fonksiyona sahiptir. Devler kendi tüyleri yahut sihirli bir nesne vasıtasıyla masal kahramanına görünmez bir zırh sağlamakta, bu nesne aracılığıyla kahramanların düştüğü güç durumdan haberdar olmaktadır.

2.5. Devlerin Kahramanı Ölümünden Kurtarması:

Kimi masalarda da devler, kahramanın yaşamını tehdit eden kötülükten koruyarak canını kurtarır. Gagavuz masallarından *Büücü Padişaa Hem Dev Oolu* masasında dev oğlu, padişahın kızını Tepegöz'den kurtarır. Dev oğlu, padişahın kızıyla evlenmek isteyince babasından dev öküzleri Sakar ve Çakal'ı arabaya koşup padişahın huzuruna öyle çıkmasını ister. Padişah kızını vermek istemediği için önce demir tarlasına buğday ekip ekmek yapması ve tunç çayırında üzüm yetiştirip şarap hazırlamasını şart koşar. En sonunda da altından bir köprü yapması koşuluyla kızını ona vereceğini söyler. Dev tüm şartları yerine getirince padişah, kızını dev oğluna vermek zorunda kalır (Uçkun, 2003). Anlaşılacağı üzere Türk dünyası masallarında devlerin dostluğuyla birlikte devlerle evlenme de rastlanan bir durumdur. İnsanlar gibi evlere ve ailelere sahip olan, toprağı işleyen, insanlara komşu olan devler kimi zaman da masal kahramanına eş olabilmektedir.

Hüner Öğrenen Çocuk adlı Özbek masasında yoksul anne ve baba evlerini üç bin altına satar, oğullarının hüner öğrenmesi için bin altın verip Bağdat'a medreseye gönderirler, oğlan molla olur. İkinci yıl bin altınla Şam'a gider, saz çalmayı öğrenir; üçüncü yıl ise bin altınla gidip satranç öğrenmiş olarak döner. Evine döndüğünde babası tarafından zengin bir adama işçi olarak verilir. Adam su çıkarması için oğlanı kuyuya indirdiğinde çok miktarda altın bulunca altınlara ortak olmasını diye oğlanı kuyuda ölüme terk eder. Oğlan kuyunun altındaki devin evine gider. Ölüm döşeğindeki dev, oğlanın saz çalmasıyla iyileşince oğlanın iyiliğine karşılık olarak onu yeryüzüne çıkarıp zengin adamın yanına götürür (Baydemir, 2004: 141-149). Diğer bir Özbek masalı olan *Kulal Eke*'de ise çömlekçilik yapan yoksul kahraman Kulal Eke, evinin geçimini zor sağladığı için karısı tarafından evden kovulur. Ölmeye karar verip kendini ırmağa atan kahraman, gözünü açtığında başında kuşa benzeyen dev bir yaratık bulur. Kuş suretine girmiş olan devler padişahı, Kulal Eke'yi ırmak içindeki adacığa çıkarıp hayatını kurtarmıştır. Devler padişahı, başta devler ülkesine götürüp etini kebab yapmayı düşündüğü Kulal Eke'ye bir heybe altın ile kendi tüylerinden verir, başı sıkıştığında bu tüyleri yakıp kendisini çağırmasını tembihler ve memleketine götürür (Baydemir, 843-846). Kulal Eke masasında devler padişahının hayvan suretinde olması, hazinelere sahip olması, devler ülkesinde yaşaması dolayısıyla devlerin genel özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Başlangıçta yamyam olma yönüne işaret edilen devler padişahının, devam eden süreçte kahramanın canını kurtarıp sihirli tüyünü vererek onu bir anlamda koruma altına almış olması ise devlerin düşmanken dost konumuna geçebildiğini göstermektedir.

Devin yardımıyla ölümden kurtulmanın görüldüğü anlatılardan olan Uygur Destanı *Emir Göroğlu*'nda dev tipi detaylı bir tasvirle aktarılmaktadır. Burnu ocak bacasına benzeyen "Gol Pehlivan"ın burun deliklerinden tandırdan çıkan duman gibi duman çıkması, bacaklarının at yahut deve ayaklarına benzemesi, altmış batman gölgesi olan bir ağacı kökü ile birlikte yerden koparabilecek güçte olması yönüyle devlere has fiziksel özellikleri yansıttığı görülmektedir. Gol Pehlivan, Emir Göroğlu'nun oğlu Bey Havaz'ın yardım isteğiyle Göroğlu'nun yardımına koşar. Zenciler şahıyla savaşmakta olan ve artık yaşlanmış olan Göroğlu'nun savaşta galip gelmesini sağlar (Mehmet, 2011: 271-277). *Bahtlı Kel* adlı Özbek masasında devlerin yardımı, kahramanı padişahın darağacından

kurtarır. Bir devin sihir yaparak kuru kafa içinde alıkoyduğu Kunduz Peri, devin sihrini öğrenerek kendisini esaretten kurtaran Kel ile evlenir. Ancak Kel'in karısının güzelliğini duyan padişah, onu gerçekleştirilmesi güç işlerle sınavarak cellatlara canını aldırma planları kurar. Kel, Kunduz Peri'nin yardımıyla önce padişahın istediği ayı sütünü getirir. Ardından padişah, Kel'den Kafdağı'ndaki periler padişahı Gülikahkah Peri'nin altın sedirini ister. Kunduz Peri, Gülikahkah Peri'nin kardeşidir. Periler padişahı, Kunduz Peri'nin kocası olan Kel'i kurtarmak için altın sedirini padişaha göndermeyi kabul eder. Gülikahkah Peri'nin hizmetindeki iki devin altın sediri padişahın bağına götürmeyi kabul etmesi üzerine Kel'in canı bağışlanır (Fedakâr, 2011: 373-377). Türk dünyası masallarında "iyi huylu devler" masal kahramanının serüvenine onu evlat edinerek, kılavuzluk ya da yoldaşlık yaparak, sihirli nesne vererek, sihir öğeterek, canını kurtararak ve başka şekillerde olumlu katkıda bulunmaktadır. Çalışma doğrultusunda incelenen sahalardan Özbek (Baydemir, 2004), (Fedakâr, 2011), Kazan Tatar (Gültekin, 2013), Kırım Tatar (Bakırcı, 2010), Gagavuz (Uçkun, 2003), Uygur (Yalçınkaya, 2018), Hakas (Uysal, 2014), Türkmen (Gökçimen, 2000), Anadolu sahasıyla Tebriz masallarında (Sarpkaya, 2019) "iyi huylu devler" in kahramanın erginlenmesi yolunda önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Kosova (Kuzay Demir, 2019), Saha-Yakut (Duranlı, 2010), Altay (Dilek, 2007) ve Kırgız masallarında (Karadavut, 2006) ise "iyi huylu devler" e rastlanmamış, devlerin düşman özellikleriyle ön plana çıktığı görülmüştür.

Sonuç

Masalların gerçeküstü kahramanları olan devler, gerek görünüşleri gerekse eylemleri ile kahramanın mücadele ettiği, yenilmesi güç varlıklar olarak görülür. Masal kahramanı, bu korkunç varlıkları zekâsı ve cesaretiyle alt ederek kendisini ispatlar, âdeta erginlenme sürecini tamamlar. Ancak Türk masal anlatı geleneğinde devlerin olumlu rollere sahip olduğu masal sayısının hiç de az olmadığı görülmektedir. Kahramanın kendini ispatlama sürecinde hayatta kalmasına yardım eden ya da başarısına katkıda bulunan devlerin Türk dünyası masallarında "sütanne dev", "kahramana kardeş olan dev", "kahramana kılavuz olan dev", "kahramana büyümlü nesne veren dev", "kahramana şifa olan dev", "sihir öğreten dev", "ölümden kurtaran dev" gibi rolleri olduğu tespit edilmiştir. İncelenen sahalardan Özbek, Kazan Tatar, Kırım Tatar, Gagavuz, Uygur, Hakas, Türkmen, Anadolu sahası ve Tebriz masallarında devlerin daha çok "iyi huylu devler"ken Kosova, Saha-Yakut, Altay, Kırgız masallarında "kötü huylu devler" olma yönleriyle ön plana çıktığı söylenebilir.

Türk dünyası masallarında kimi zaman Mitolojik Ana olma vasfını devam ettirirken kimi zaman da demonik karaktere bürünmüş dişi devlere rastlanmaktadır. Kahramanın, dişi devin memesinden süt emmesiyle devin sütanesi; oğlu olan devlerin de bu suretle kahramanın sütkardeşi olması özellikle Anadolu sahası masallarında yaygın olarak görülen bir motiftir ancak diğer sahalarda bu motife rastlanmamıştır. Uygur, Gagavuz, Kosova, Hakas, Kazan Tatarı, Kırım Tatarı, Özbek, Başkurt, Türkmen masalları ile Anadolu sahasından örnekler incelendiğinde dişi devlerin erkek devlere nispetle daha merhametli olduğu görülmektedir. Zira kahramanın insan yiyen devlerden kurtulması çoğunlukla, erkek devin karısının ve kızının yardımıyla gerçekleşmektedir. Dişi devlerin kahramanın başarısına katkıda bulunması Mitolojik Ana kaynaklı bir tip olmasının tezahürü olarak düşünülebilir.

Devlerin yardımıyla mükâfatlandırılan kahramanların masallardaki rolleri ve vasıfları incelendiğinde bu mitolojik varlıkların yardımıyla engelleri aşan, başarıya ulaşan kahramanların; kötülerin zulmüne uğrayan, öksüz, fakir ve müşkül durumlardaki kimseler olduğu görülmektedir. Bu kahramanların ortak özelliği; talihini çaba ve becerisiyle değiştirmeye çalışan cesur, çalışkan, sabırlı ve toplumca iyi kabul edilen değerleri taşıyan kahramanlar olmalarıdır.

Propp'un dine bağlı inanışlar ve dine bağlı olmayan alışkanlıkların yüzyıllar sürecinde kaybolurken, bunların muhtevalarının masala dönüştüğü düşüncesi; masalların gerçeküstü kahramanlarından devlerle ilgili de bir bakış açısı getirmektedir. Devler, devası olmayan hastalıkların şifasını elinde bulundurma, kahramanı yutup geri çıkararak sağlığına kavuşturma, yeraltı dünyasında yaşama, hava olaylarıyla ilişkilendirilme, ejderha kökenli olma gibi mitik özellikleriyle yeryüzünün tanrıları gibi de düşünülmüştür. Bunlara ek olarak devlerin masal kahramanlarını hem mükâfatlandırılan hem de cezalandıran yönleri tanrısallığın bir işareti olarak görülebilir. Zira adaleti elinde bulundurmak ilahi bir vasıftır. Bu bağlamda halk muhayyilesinde devlere atfedilen tanrısallık zamanla kaybolmuş ancak hem iyi hem kötü huylu devlerin görünüşleri ve anlatmalardaki fonksiyonları vasıtasıyla bu tanrısallık şekil değiştirerek anlatı geleneğinde yaşamaya devam etmektedir. Eski inançlar ve pratikler çoğu zaman günümüze somut bir şekilde taşınmamakla birlikte olağanüstü masal kahramanları olan devlerin kültürel kodlarımızı yüzyıllar öncesinden bugüne getiren inanç numuneleri olduğu ve mitik karakter taşıdığı söylenebilir. Ayrıca Türk dünyasında ortak bir motif olan devlerin kaynaklarına dair düşünceler, anlatmalara yansıyan fiziksel tasvirleri, anlatmalardaki rolleri bakımından müşterek bir kültürel birikimini yansıttığı görülmektedir.

Kaynakça

- ALPTEKİN, Ali Berat. (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARSLAN, Mustafa. (2008). *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar İnceleme-Metin*. Denizli: Zirve Yayınları.
- ARTUN, Erman. (2008). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BAHADUR, Yeliz. (2017). *Uşak'tan Derlenen Masallar Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BALKAYA, Adem. (2012). "Kozmogoni Anlatılarında Dikotomik Algının Nedenselliği". *Turkish Studies*, S. 7/4, s. 987-994.
- BAKIRCI, Nedim. (2010). *Kırım Tatar Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. C. II, Ankara: Ötüken Yayınları.
- BAYDEMİR, Hüseyin (2004). *Özbek Halk Masalları İnceleme-Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BEYDİLİ, Celal. (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- BORATAV, Pertev Naili. (1969). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- DİLEK, İbrahim. (2007). *Altay Masalları*. Ankara: Alp Yayınevi.
- DURANLI, Muvaffak. (2010). *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- DUYMAZ, Ali. (2008). "Türk Folklorunda Dış Ruh Tasarımı". *Bilig*, S.45, s. 1-22.
- FEDAKÂR, Selami. (2011). *Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar*. İzmir: Egetan Bas. Yayın.
- GÜLTEKİN, Mustafa. (2013). *Kazan Tatar Masalları (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÜLTEKİN, Mustafa. (2019). *Masal Anası Kezban Karakoç ve Repertuarı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- GÜNAY, Umay Türkeş. (1983). "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar". *Motif Akademi*, S.1, s. 21-47.

- GÜNAY, Umay Türkeş. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖKÇİMEN, Ahmet. (2000). *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Hayvan Masalları)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAYET, Alimcan. (2007). "Epik Kahramanların Devlere Has Özellikleri Üzerine". *Milli Folklor*, S. 52, s. 68-71.
- İNAYET, Alimcan. (2010). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yelmavuz/Celmoğuz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- KARADAVUT, Zekeriya. (2006). *Kırgız Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- KARAGÖZ, Erkan. (2016). *Tatar-Başkurt Sihir Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması Aktarma-Motif Tespiti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KUZAY DEMİR, Gonca. (2019). *Kosova Türk Masalları*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- MEHMET, Abdulhakim. (2010). *Uygur Halk Destanları 3*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (2010). *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve açıklamaları ile destanlar)*. II. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZDEMİR, Serdar Deniz. (2019). *Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAKAOĞLU, Saim. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SARPKAYA, Seçkin. (2018). *Türklerin Şeytani Masalları (Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar)*. Ankara: Karakum Yayınları.
- SARPKAYA, Seçkin. (2019). *Tebriiz'den Masallar (İran Türklerinden Derlenen Masallar)*. Ankara: Karakum Yayınları.
- SEVER, Mustafa (2003). "Masallarda Dış Can (Canın Beden Dışında Saklanması)". *Milli Folklor*, S 60, s 161-164.
- ŞİMŞEK, Esmâ. (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TULU, Sultan. (2009). *Horasan Türklerinden Masallar ve Halk Hikayeleri*. Konya: Kömen Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret. (2011). "Oğuzların İdari Yapı ve Teşkilatlarında Dikotomik Özellik". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 11/1, s. 11-14.
- UÇKUN, Rabia. (2003). *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYŞAL, Yavuz. (2014). *Hakas Masalları İnceleme-Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YALÇINKAYA, Fatoş. (2018). *Uygur Sihir Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YÜCEL, Ayşe. (1998). "Masallarda Dev ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri". *Milli Folklor*, 10 (39), s. 38-4.